

“Mu'tereku'l-Akrân” Adlı Eseri Bağlamında Suyûtî'nin Kur'an İ'câzı Anlayışı*

Naim DÖNER**

Özet

Celâleddîn Suyûtî, Kur'an i'câzı ile ilgili *Mu'tereku'l-akrân fi i'câzil-Kur'an* adında bir eser telif etmiştir. Üç ciltten oluşan ve oldukça hacimli olan bu eser, ansiklopedik mahiyettedir. Eser Kur'an ilimleri, i'câz, fıkıh, akait, tefsir başta olmak üzere ve pek çok usûl ile ilgili mevzuları ve başka meseleleri içermektedir. Suyûtî, eserde pek çok kaynağa atıfta bulunmaktadır. Onun kaynakları kendi eserleri ve başka âlimlerin kitapları olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür. O, i'câz ile ilgili konuları anlatırken tefsir, ulûmu'l-Kur'an, akâid, hadis, fıkıh, usûl, Arap Dili ve Tarih ilim dallarına ait müelliflerin eserlerine müracaat etmiştir. Binaenaleyh, onun eseri kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya olan farklı âlimlere ait görüşleri muhafaza etme işlevi görmüştür. Kur'an'ın i'câz vecihlerini otuz beş başlık halinde ele alan Suyûtî, Kur'an'ın i'câz dairesini genişletmiş, çok sayıda ayet ve hadisi istiḥat olarak getirmiştir. İ'câz ile ilgisi olmayan Kur'an ilimlerine dair bazı konuları da Kur'an'ın i'câz vechi olarak anlatmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suyûtî, Mu'tereku'l-Akrân, i'câzu'l-Kur'an, Kur'an'ın i'câz yönleri.

Suyûtî's Concise Approach of Holy Quran in the light of his work entitled “Mu'tereku'l-Akrân”

Abstract

Celâleddîn Suyûtî wrote a book on concise approach of Holy Quran

* Bu makale, “*Celâleddîn es-Suyûtî'nin Mu'tereku'l-Akrân fi i'câzil-Kur'an Adlı Eserinin Kur'an'ın İ'câz Yönleri Açısından Değerlendirilmesi*” isimli doktora tezinden istifade edilerek hazırlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, [naimdoner12@hotmail.com].

entitled *Mu'ereku'l-akrân fî i'câzil-Kur'an*. The book, which is in the form of an encyclopaedia and consists of three volumes, is comprehensive. The book features in a wide range of topics such as Quranic sciences, concise approach of Quran, fiqh, faith, interpretation of Quran, method issues and other topics. Suyûtî refers to many resources in his book. These resources can be categorised into two groups: Those books written by other authors and the ones written by him. While he discusses concise approach of Holy Quran, he refers to the sources written on interpretation of Quran, faith, hadith, fiqh, method, Arabic language and history. However, his work also managed to safeguard the views of different scholars which were likely to vanish. Suyûtî discusses the concise approach of Holy Quran in thirty-five sections in his book. He expands the concise approach of Holy Quran by referring to many verses and hadiths. He also explains some topics related to Quranic sciences which are not pertinent to concise approach of Holy Quran as if they are related to it.

Key Words: Suyûtî, Mu'tereku'l-Akran, miracles of Quran, The aspect secret of Quran

Giriş

Âlimler, Kur'an'ın i'câz yönleri, çeşitleri ve sayısı konusunda pek çok görüş ortaya koymuşlardır. Genel olarak Kur'an'ın i'câzı, üslubunda, beyân ve nazmında; ulûm ve maarifinde, teşri' ve insan haklarına riayeti gibi konularda ortaya çıkmaktadır. Buna göre Kur'an i'câzına iki açıdan bakmak mümkündür: Birincisi, Kur'an i'câzının genel yönü. Kur'an i'câzının bu yönünü idrak etmek kolaydır. Nitekim Kur'an gayb ile ilgili haber vermekte, her zaman ve mekânda uygulanabilecek ince hükümler ihtiva etmekte, insan ve evrenin yaratılışıyla alakalı ayetler içermektedir. İkincisi ise Arapçayı iyi bilenlerin, ifade bakımından onun beyân ve üslubundan edebî zevk alanların bilgisine mahsus olan belâgat i'câzıyla ilgili Kur'an'ın özel i'câz yönüdür. Nitekim Kur'an, ilk andan itibaren Arapları büyülemiş, eşsiz nazmı ve şaşırtıcı telifi ile meydan okumasına karşın, insanlar bir benzerini getirmekten aciz kalmış ve Kur'an, yüksek belâgatiyle onları etkisi altına almıştır.¹

Âlimler, tarih boyunca Kur'an i'câzıyla ilgili çeşitli eserler telif etmiştir. Buna göre bazıları, onun belâgat, fesahat ve nazmıyla ilgilenmiş, hatta ki-

1 Bkz. Mustafa Dib el-Buğa-Muhyiddin Dib el-Buğa, *el-Vadîh fî ulûmi'l-Kur'an*, (2. Baskı), Dâru'l-ulûmi'l-insaniyye, Dımaşk 1998, 156 vd.

mileri de ayetlerinin sayısını ve her bir ayetin içerdiği fesahat, belâgat ve güzel nazmını dikkate alarak onun i'câz vecihlerini binlere çıkarmıştır. el-Kâdî İyâd (544/1149)'ın, “Peygamberimizin eliyle ortaya çıkan mucizeler, onun nübüvvetinin delilleri ve doğruluğunun burhanlarıdır. Peygamberler arasında mu'cizeleri en çok, en üstün ve en açık olan onun mucizeleridir. Çoklukta hiçbir kaide onları ihata edemez. Bu mu'cizelerden biri de Kur'an'dır. Onun mucizelerinin adedi bin, iki bin ve daha fazla ile sayılamaz. Çünkü Nebi (a.s) Kur'an'ın bir sûresi ile meydan okumuş, fakat ona karşı âciz kalmıştır. İlim ehli en kısa sûrenin el-Kevser olduğunu, el-Kevser sûresi kadar bir ayetin ve veya birkaç ayetin mu'ciz olduğunu söyler,”² şeklindeki ifadeleri bunu açıkça göstermektedir. Suyûtî, İbn Surâke (662/1264)'nin şöyle dediğini aktarır: Bilginler, Kur'an'ın i'câz vecihleri konusunda ihtilafa düşmüş ve bu konuda pek çok vecih zikretmişlerdir. Bu vecihlerin hepsi doğrudur. Âlimler, Kur'an'ın i'câz vecihlerinin onda birine dahi ulaşmamışlardır...³ İbn Surâke'nin Kur'an i'câzıyla ilgili bir kitap te'lif ettiği, bu kitapta birden bine kadar onun i'câz vecihlerini tatad ettiği zikredilmektedir.⁴

Hicri onuncu asra gelindiğinde İslâmî ilimler tekâmül etmiş, Kur'an i'câzı alanında da on dördüncü asra kadar sürecek olan bir durgunluk yaşanmıştır. Âlimlerin i'câzla ilgili görüşleri müstakil eserler yerine tefsir kitapları içerisinde dağınık halde yer almıştır. Bu asırda başta tarih, hadis, lügat, Arap Edebiyatı ve tafsir olmak üzere İslâmî ilimlerin her alanında telifatta bulunan Suyûtî'yi Kur'an i'câzıyla ilgili “*Mu'tereku'l-Akrân fi İ'câzı'l-Kur'an*” adlı çalışmasıyla görmekteyiz. Bu çağda, bu eser dışında, Kur'an i'câzıyla ilgili müstakil olarak te'lif edilmiş başka bir eser bilinmemektedir. Celâleddin Abdurrahman Suyûtî derleyici olarak i'câz alanına girmiş olsa da o, telif ettiği eserler ile sonraki âlimlerin büyük takdirini kazanmış ve konuyla ilgili pek çok görüşü kendi eseri içinde muhafaza ederek sonraki nesillere kıymetli bir hazine bırakmıştır. Uzun bir fetret döneminden sonra hicri on dördüncü asırda i'câz alanında ilk yazan kişi *İ'câzu'l-Kur'an ve'l-*

2 Kâdî İyâd, Ebu'l-Fadl Ayad b. Musa el-Yahsubî, *eş-Şifâ bi ta'rifi hukuki'l-Mustafâ I-II*, Dersaadet, ts, I, 323-324.

3 es-Suyûtî, *el-İtkânfi Ulûmi'l-Ku'ân*, (2.Baskı), Muessesetu't-Risâle Beyrût 1429/2008, II, 121-122.

4 Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdillâh, *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutubi ve'l-funûn*, Daru İhyatı't-turâsil-'Arabî, Beyrût, 1360/1941, I, 120.

*belâğetü'n-nebeviyye*⁵ adlı kitabı ile Mustafa Sadık er-Râfî (ö.1356/1937) olmuştur.⁶

1. Eserin adı ve Suyûtî'ye Nispeti

Celâleddîn Abdurrahman Suyûtî'nin i'câz ile ilgili bu eserinin adı *معجز القرآن في إعجاز الأقران/ Mu'tereku'l-akrân fi i'câzil-Kur'an*'dır. *معترك*/ *Mu'terek* kelimesi *عرك* kökünden türeyip savaş yeri anlamına gelmektedir.⁷ *اقران/Akrân* ise yaş, cesaret ve şiddette...denk anlamında *القرن* kelimesinin çoğuludur.⁸ Buna göre eserin anlamı, “*Kur'an İ'câzı Konusunda Denk Âlimlerin Münâkaşa Meydanı*” gibi bir anlama gelmektedir.

Suyûtî'nin *Mu'tereku'l-akrân* adlı bir eser yazdığı konusunda görüş birliği vardır.⁹ Fakat pek çok kaynak, Suyûtî'nin bu eserinin adını *Mu'tereku'l-akrân fi müştereki'l-Kur'an* olarak vermektedir.¹⁰ Bizzat Suyûtî, *Husnu'l-muhâdara, et-Tehaddus, el-İtkân* ve *Katfu'l-ezhâr* adlı eserlerinde ulûmu'l-Kur'an'a dair eserlerinden bahsederken *Mu'tereku'l-akrân fi müştereki'l-Kur'an* adlı bir eserinin adını vermektedir.¹¹ Fakat *Mu'tereku'l-akrân*'da ise “*her iki elinle “İ'câzu'l-Kur'an ve mu'tereku'l-ekrân” adlı bu esere*

5 ez-Ziriklî, Hayruddîn, *el-Al'âm Kâmûsu Terâcim li eşheri'r-ricâli ve'n-nisâi mine'l-'Arabi ve'l-müsta'rebin ve'l-müşteşrikîn I-VIII*, (7.Baskı), Dâru'l-ilmî li'l- melayîn, Beyrût 1986, VIII, 137; X, 237; Ali Şavah İshak, *Mu'cemu musennefât*, 1, 144.

6 Abdulkerim el-Hatib, *el-İ'câz fi dirâsâti's-sabikîn*, (1.Baskı), Dâru'l-fikri'l-'Arabî, yy, 1974, s. 326. 14; Musa eş-Şerif, Muhammed b. Hasan b.Ukayl, *Mu'tereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'an li'l-İmâm Calaliddîn es-Suyûtî*, (Basılmamış doktora tezi), Camietu Ummu'l-Kura, Mekke 1416/1996 I, 89.

7 İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim, *Lisânu'l-'Arab I-VI*, (Tabaa Cedide), Daru'l-mearif, Kahire ts., IV, 2911.

8 İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, V, 3610.

9 eş-Şerif, age. ,s. 270.

10 Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, II, 1731; Taşköprüzade Ahmed b. Mustafa, *Miftâhu's-sa'âde ve misbahu's-siyâde I-III*, (1.Baskı), Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrût 1405-1985, II,377; İsmail Paşa b. Muhammed Emin el-Bağdadî, *Hidayetu'l-'ârîfin esmau'l-muellifin ve âsâru'l-musannifin I-II*, Tab': Vekaletu'l-mearif el-celile, İstanbul 1951- Daru ihyai't-turasi'l-'Arabî, Beyrût, 1, 543.

11 es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Husnu'l-muhâdara fi târihi Mısre ve'l-Kâhire I II*, (1.Baskı), Daru ihyai'l-kutubi'l-'Arabîyye, yy. 1368/196, 1, 340; es-Suyûtî, *et-Tehaddus bi ni'metillah*,(1.Baskı), Mektebetu'l-asriyye, Sayda-Beyrût 1423/2003, s. 101; es-Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'an I-II*, Tahkik: Mustafa Dib el-Buğa, (3.Baskı), Daru İbn Kesir, Dimaşk-Beyrût, 1416/1996, 1, 445, es-Suyûtî, *Katfu'l-ezhâr*, (Süleymaniye Kütüphanesi Şehit Ali Paşa No:146), s. 3.

sımsıkı sarıl,¹² diyerek bilinen isme yakın fakat ona ters bir adlandırmada bulunmaktadır. Talebesi eş-Şazeli ise *Mu'taraku'l-akrân fi müştereki'l-Kur'an* adlı eserini tefsir ve Kur'an ilimlerine dair eserleri arasında zikretmektedir.¹³

Eseri tahkik edenlerden biri olan Ali Muhammed el-Bicavî, “bu eser, her iki yazma nüshada *Mu'tereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'an* olarak adlandırılmıştır. Fakat ikinci yazma nüshanın 170. sayfasında *İ'câzu'l-Kur'anve mu'tereku'l-akrân* ifadesi geçmektedir. Biz, hiçbir fazlalık, eksiklik ve ihtilaf olmaksızın her iki yazma nüshada “*Mu'tereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'an*” geçtiği için birinci isme itimat ettik”¹⁴ diyerek eserin adının “*Mu'tereku'l-akrân fi İ'câzi'l-Kur'an*” olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan bu tahkikin son sayfasında müstensih el-Hacc Ahmed b. Muhammed el-Cezâirî'nin “imam hafız Celâleddîn Suyûtî'nin *Mu'tereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'an* adlı mübarek kitabın istinsahı... 28 Zilkade 1106 yılında bitmiştir”,¹⁵ ifadesi eserin ismi ile ilgili tartışmaları sonlandırmaya yetmektedir. Ayrıca eseri tahkik edenlerden bir diğeri olan Ahmed Şemsuddîn de Suyûtî'nin eser adını *Mu'tereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'an*” ve *İ'câzu'l-Kur'an ve mu'tereku'l-akrân* gibi iki siga ile verdiğini, *el-İtkân* adlı eserinde ise bu kitaba işaret ederek “*Mu'tereku'l-akrân fi müştereki'l-Kur'an*” olarak adlandırdığını ve kendisinin ilk adlandırmaya itimat ettiğini ifade etmektedir.¹⁶ Öte yandan Muhammed b. Hasan b. Ukayl Musa eş-Şerif *Mu'tereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'an*” unvanının *Mu'tereku'l-akrân fi müştereki'l-Kur'an*” ifadesine göre kitabın içeriğiyle daha sıkı bağları olduğunu söylemektedir. İmam es-Suyûtî'nin, eserin bilinen ismini *İ'câzu'l-Kur'an ve mu'tereku'l-akrân* şeklinde açıkça kullandığını ve eseri tahkik eden her iki muhakkike itimat ederek eser adının “*Mu'tereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'an*” olduğu görüşüne meylettiğini ifade etmektedir.¹⁷ Ayrıca Ömer Rıza Kehhale, eserin adını “*Mu'tereku'l-akrân fi*

12 es-Suyûtî, *Mu'tereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'an I-III*, Tahkik: Ahmed Şemsuddin, (1. Baskı), Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrût 1408/1988, I, 388.

13 eş-Şazeli, Abdulkadir, *Behcetü'l-'abidin bi tercemeti hâfizi'l-'asri Celâleddîn es-Suyûtî*, Dımaşk 1419/1998, s. 178.

14 es-Suyûtî, *Mu'tereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'an*, Tahkik: Ali Muhammed el-Bicavî, Dâru'l-fikr el-'Arabî, ts,1, f. Bu tahkikten yararlanırken dipnotta (Bivavî) şeklinde parantez içinde ifade ettik. Okuyucunun bu durumu dikkate alması gerekir.

15 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicavî), III, 640.

16 es-Suyûtî, *Mu'terek*, Tahkik: Ahmed Şemsuddîn, 1, b.

17 eş-Şerif, age. , s. 271-272.

i'câzi'l-Kur'an" olarak vermektedir.¹⁸ Yineel-Akk, Suyûtî'nin Kur'an'ın bütün i'câz yönlerini zikrettiği *Mu'tereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'an* adında bir eser te'lif ettiğini ifade etmektedir.¹⁹ İmam Suyûtî, pek çok eserinde bu eserinin adını zikretmekte ve eseri tahkik eden muhakkikler de onun Suyûtî'ye ait olduğunu zikretmektedir. Bizzat Suyûtî'nin, *Tenâsuku'd-durar fi tenâsubi's-suver*,²⁰ *Esrâru't-tenzîl*,²¹ *mübhemâtu'l-Kur'an*,²² *Lübabu'n-nukûl fi esbâbi'n-nüzûl*, *merâsidu'l-metâli' fi tenâsubi'l-mekâti've'l-metâli'*²³ gibi kitapları *Mu'terek* adlı eserinde zikredip kendisine nispet etmiş olması, bu kitabın Suyûtî'nin te'lif etmiş olduğu *Mu'tereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'an* adlı eseri olduğuna delâlet etmektedir. Ayrıca Suyûtî, *Mu'tereku'l-akrân*'ın mukaddimesinde hamdele ve salveleden hemen sonra... "Abdurrahman b. Kemâlidîn Suyûtî... der ki," diyerek kendi adını anıp eseri kendisine nispet etmektedir.²⁴

Bu durumda Suyûtî'nin diğer bazı eserleri gibi bu eseri ya iki adla meşhur olmuştur yahut *Mu'taraku'l-akrân fi müştereki'l-Kur'an*, *Mu'tereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'an*'dan farklı bir eserdir. Buna göre Suyûtî, önce Kur'an'ın müşterek lafızlarıyla ilgili bir kitap yazmış, daha sonra da farklı eserlerinden ilavelerde bulunmak suretiyle oluşturduğu bu yeni esere *Mu'tereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'an* adını vermiş olabilir. Çünkü o, "et-Tehaddüs bi ni'metillah" adlı eserinde kitaplarını yedi kısma ayırmakta ve üçüncü kısmı, tamamlanıp da iki ila on kürrase arasında değişen küçük hacimli olan eserlerine ayırmaktadır.²⁵ Yetmiş adet olan bu eserlerden biri olarak *Mu'tereku'l-akrân fi müştereki'l-Kur'an*'ı saymaktadır.²⁶ Hatta *Katfu'l-ezhâr*'da *Mu'tereku'l-akrân fi müştereki'l-Kur'an* adlı eserinin bir kürrase/kitapçık, fasikül olduğunu ifade etmektedir.²⁷ Bu duruma göre onun, *Mu'tereku'l-akrân fi müştereki'l-Kur'an* adlı eser ile *Mu'tereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'an* adlı eserini kastetme-

18 Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemu'l-müellifin terâcimu musennifi'l-kutubi'l-Arabiyye I-IV*. (1. Baskı), Muessesetu'r-Risâle, Beyrût 1414/1993, II, 83.

19 el-Akk, Halid Abdurrahman, *Usûlu't-tefsir ve kevâiduhu*, (2. Baskı), Dâru'n-nefâis, Beyrût 1406/1986, s. 311.

20 es-Suyûtî, *Mu'terek*, I, 43.

21 es-Suyûtî, *Mu'terek*, I, 43.

22 es-Suyûtî, *Mu'terek*, I, 366.

23 es-Suyûtî, *Mu'terek*, I, 51.

24 es-Suyûtî, *Mu'terek*, I, 3.

25 es-Suyûtî, *et-Tehaddus*, s. 101-104.

26 es-Suyûtî, *et-Tehaddus*, s. 101.

27 es-Suyûtî, *Katfu'l-ezhâr* (Şehit Ali Paşa), s. 3.

miş olması gerekir. Çünkü bu eser, bir veya iki fasikül olmayacak kadar büyük bir eserdir. Bu durumda *Mu'tereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'an* adlı eseri, Suyûtî'nin, müellefatında bahsetmediği *Mu'tereku'l-akrân fi müştereki'l-Kur'an*'dan farklı bir eseri,²⁸ ya da muhakkik el-Bicâvî'nin dediği gibi eser, önemli baplarından birisi olan otuz beşinci bapla adlandırılmış olmalıdır.²⁹

Muhammed er-Rıda, Vucûh ve Nezâir alanındaki eserleri sayarken Suyûtî'nin “bu sanata dair bir eser yazdım ve adını *Mu'tereku'l-akrân fi müştereki'l-Kur'an* koydum” ifadelerinden sonra “bu eserin büyük çoğunluğu Suyûtî'nin *Mu'tereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'an* adlı eseri içinde bize ulaştırmıştır”, demektedir. Onun bu ifadesi *Mu'tereku'l-akrân fi müştereki'l-Kur'an* adlı eserin, *Mu'tereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'an* adlı eserin bir bölümü olduğuna inandığını akla getirmektedir.³⁰ Mehmet Suat Mertoğlu'nun, Suyûtî'nin Kur'an ilimlerine dair eserlerini tanıtırken *Mu'terekül-akrân fi Müştereki'l-Kur'an (Mu'terekül-akrân fi i'cazi'l-Kur'an)* şeklinde eseri parantez içinde vermesi her iki kitabın aynı eser olduğu kanaatini akla getirmektedir.³¹

Suyûtî'nin “*Mu'terek*” adlı eserindeki pek çok nass ile Suyûtî'nin *Mu'terek*'te diğer eserlerinden naklettiği naslar veya *Mu'terek*'ten diğer eserlerine naklettiği naslar arasında tam bir uygunluk veya aralarında çok yakın bir benzerlik söz konusudur. Eserde Suyûtî'nin üslubu açıkça görülmektedir. Delillerin çokluğu, görüşlerin bolluğu, bunlar arasında tercihte bulunma gibi husus pek çok eserinde takip ettiği üsluptur. Ayrıca bu eser, tahkik edilerek neşredilmiştir. Eser âlimler, muhakkikler ve ilim talebelerinin ellerinde dolaşmaktadır. Bilindiği kadarıyla eserin Suyûtî'ye nispet edilmesi hususunda ithamda bulunan hiç kimse de yoktur. Suyûtî, *Mu'terek* adlı eserinde Kur'an'ın otuz beş i'câz vechini zikretmekte ve *el-İtkân* adlı eserinde bu otuz beş vecihten yirmi ikincisi olan Allah Teâlâ'nın, Kur'an'ın hıfzını kolaylaştırmasıyla otuz beşincisi ve son vecih olan Kur'an'ın müşterek lafızları dışında diğer vecihleri zikretmektedir. Mesela Suyûtî, on ikinci vecih olan Kur'an'ın Hasır ve İhtisas ifade eden vechi ile

28 eş-Şerif, age., s. 273.

29 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicâvî), 1, f.

30 İbnu'l-Cevzî, Cemâluddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahman, *Nüzhetu'l-'a'yuni'n-nevâzir fi ilmi'l-vucûhi ve'n-nezâir*, Tahkik: Muhammed Abdulkerim Kazım er-Rıda, (1.Baskı), Müessesetü'r-risâle, Beyrût 1404/1984, (Mukaddime), s. 55-56.

31 Mertoğlu, Mehmet Suat “*Suyûtî*”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2010, XXXVIII, 199.

on dördüncü vecih olan Kur'an'ın bazı ayetlerinin umûmu, bazılarının ise husûsu ifade eden vechi olduğu gibi *el-İtkân* adlı eserinde nakletmektedir.³²

Ali el-Bicavî ve Ahmed Şemsuddîn ilk iki yazma nüshaya itimat ederek eseri tahkik etmişlerdir. Fakat Ali el-Bicavî'nin tahkiki daha güzel olup bilimsel tahkikin şartlarını taşımaktadır. Muhakkik, her iki yazma nüshayı karşılaştırmış, aralarındaki farkları tespit etmiş, eserde adı geçen pek çok kişinin tercemesini vermiş ve bazı metinleri kaynağına nispet ederek kitabın konularına güzel bir fihrist hazırlamıştır.³³ Ali el-Bicavî'nin tahkiki Dâru'l-fikri'l-'Arabî tarafından Beyrut'ta neşredilmiştir. Ahmed Şemsuddîn tarafından yapılan tahkik ise Dâru'l-kutubî'l-ilmîyye tarafından 1. baskısı 1408/1988 yılında Beyrût'ta gerçekleştirilmiştir.

Eserin Muhtevası Ve Eserle İlgili Yapılan Çalışmalar

Suyûtî'nin *Mu'tereku'l-Akrân* adlı eseri üç cilt halinde yaklaşık iki bin sayfaya ulaşan hacmiyle oldukça büyük bir eserdir. Eser Kur'an ilimleri, i'câz, fıkıh, akait, tefsir ve pek çok usûl konularını ve başka meseleleri de içermektedir.

Bir mukaddimeyle eserine başlayan Suyûtî, burada Hz. Peygamber'in en büyük mu'cizesinin Kur'an olduğunu, bütün Arapların, Kur'an'ın meydan okuyuşuna karşı âciz kalıp onun bir benzerini, fesâhat ve belâgatte ona yakın bir metni ortaya koymadıklarını belirtir. Daha sonra Kur'an i'câzıyla ilgili yazan el-er-Rummânî (ö.382/992), Hattâbî (ö.388/998), er-Râzî (ö.606/1210) ez-Zemlekânî (ö.651/1254) gibi bazı âlimleri zikreder ve ardından Kur'an i'câzının nazmı, Kur'an i'câzını tanıma yolu, Kur'an'ın şiiirden farklı oluşu ve ayrıca diğer semavî kitapların mu'ciz olup olmadıklarıyla ilgili konuları tartışır.³⁴ Böylece mukaddime müellifin maksadına da delâlet edecek şekilde "*berâetu'l-istihlal*"³⁵ mahiyetini almaktadır.

Mukaddimeden sonra Suyûtî, Kur'an i'câzının otuz beş vechini anlattıktan sonra eserinde Kur'an kavramlarına dair tümel sözlere yer verir.

32 es-Suyûtî, *Mu'terek*, 1, 181-184; *el-İtkân*, II, 49-53; *Mu'terek*, 1,207-217; *el-İtkân*, II, 16-18.

33 eş-Şerif, age., s. 282

34 es-Suyûtî, *Mu'terek*, 1, 3-12.

35 *Berâetu'l-istihlal*; bir esere konusuyla ilgili ifadeler kullanarak güzel bir üslûpla başlamak anlamında kullanılan bir edebiyat terimidir. (bkz. Abdurrahman Hasan el-Meydânî, *el-Belağetu'l-'Arabiyye usûsuha ve ulûmuhâ ve fînûnuhâ I-II*, (1.Baskı), Dâru'l-kalem-Daru'ş-Şamiyye, Dımaşk-Beyrût 1416/1996, II, 559).

Bir örnekle ifade edecek olursak Suyûtî, İbn Fâris (ö.395/1004)'e atıfla şöyle demektedir: *فَلَمَّا اسْفُونًا* ³⁶ âyeti hariç, Kur'an'da zikredilen el-esef kavramı “hüzün” anlamına gelir, demektedir.³⁷ Suyûtî, müfessirin bilmesi gereken önemli kaideleri³⁸ ve senedleri zikretmeden “bazı nebevî hadisler için fasıl” başlığı altında bir kısım âyetleri tefsir eden el-Buhârî (ö.256/870)'nin Sahih'inde geçen hadisleri zikrederek eserini bitirir...³⁹ İmam Suyûtî, i'câz konularını işlerken istişhat, istidlal, ret veya te'yit gibi amaçlarla âlimlerin görüşlerini tamamen veya özetle nakletmektedir. Ayrıca konuyla ilgili yeni bir kelam inşa etmekte veya başka eserlerinden alıntılar yapmaktadır. Mesela Suyûtî'nin, “*el-İklil fi istinbâti't-tenzil*” adlı eserinin mukaddimesi, neredeyse onun *Mu'terek*'te Kur'an'ın i'câz vecihlerinden ilki olarak zikrettiği konuyla aynıdır.⁴⁰ Bazen de Suyûtî, görüşlerini pek çok delil, âlimlerin görüşü, 'âsâr, kıssa ve mevize⁴¹ ile iç içe vermektedir...⁴² Bazen Suyûtî, eser adı vermeden “el-Halimî (ö. 403/1012)⁴³ şöyle demektedir,” “ez-Zerkeşî (ö.794/1392)⁴⁴ böyle demektedir,” “İbnu'l-Muneyyir (ö.683/1284)⁴⁵ şunu demektedir,” diyerek âlimlerin görüşlerine atıfta bulunmaktadır.

Suyûtî'den sonra gelen âlimler *Mu'terek* adlı eserini zikretmişlerdir. Taşköprüzade, Vucûh ve nezâir ilmine dair fasılda “*Vucûh pek çok anlamda kullanılan bir lafızdır. “el-Emr” lafzı gibi. Suyûtî'nin Mu'tereku'l-akrân fi müştereki'l-Kur'an adlı eseri bu ilimde yeterlidir*”, demektedir.⁴⁶ Hacı Halife Kâtip Çelebi, eseri “911 vefat tarihli Celâluddîn Suyûtî'nin *Mu'tereku'l-akrân fi müştereki'l-Kur'an adlı*” eseri diye zikreder.⁴⁷ İsmail Paşa el-Bağdâdî

36 Zuhurf, 43/55.

37 es-Suyûtî, *Mu'terek* (Bicâvî), III, 562-574.

38 es-Suyûtî, *Mu'terek* (Bicâvî), III, 574-622.

39 es-Suyûtî, *Mu'terek* (Bicâvî), III, 622-646.

40 es-Suyûtî, *el-İklil fi İstinbâti't-Tenzil*, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrût 1401/1981, 1-23; *Mu'terek*, 1,14-27.

41 Önemler için bkz. es-Suyûtî, *Mu'terek*, I, 12, 185; II, 4-5, 12 572,573.

42 eş-Şerif, age., s. 523 vd.

43 Ebû Abdillâh Hüseyin b. Hasan b. Muhammed b. Halim

44 Muhammed b. Abdillâh b. Bahadır Bedreddin (Ebû Abdillâh).

45 Ebu'l-Abbas Nasiruddin Ahmed b. Muhammed b. Mansur el-Cüzamî el-Cerevî el-İskenderî.

46 Taşköprüzade, Ahmed b. Mustafa, *Miftâhu's-sa'ade ve misbâhu's-siyâde I-III*, (1.Baskı), Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrût 1405-1985 II, 377.

47 Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdillâh, *Keşfu'z-zunûn 'an esami'l-kutubi ve'l-funûn I-II*, Neşr: Muhammed Şerafeddin Yeltkaya-Rıfat Bilge el-Kilisi, Daru İhyai't-turasi'l-

de⁴⁸ *Mu'tereku'l-akrân fi müştereki'l-Kur'an* olarak eseri ifade eder.⁴⁹ Ayrıca aşağıda da ifade edileceği üzere Suyûtî'nin bu eseri, bazı çağdaş araştırmacılar tarafından Kur'an ve dil çalışmaları açısından incelemiştir:

1. Abdul'âl Sâlim Mekrem'in "*Celâluddin Suyûtî ve eseruhu fi'd-dirâsâti'l-luğaviyye*" adlı çalışması bunlardan birisidir. Eseru's-Suyûtîyyi *fi'd-dirâsâti'l-luğaviyyeti min hilâlî'l-Kur'ani'l-Kerim*" adında bir fasıl açan müellif, "el-Müştereku'l-lafziyyu fi'l-Kur'an" başlığı altında Suyûtî'nin lugavî Kur'an çalışmaları alanında te'lif ettiği en büyük eserlerinden birisinin "*Mu'tereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'an*" adlı eseri olduğunu ifade etmektedir. Bu kitabı elde eden kimselerin esere emek verenlere dua etmeleri temennisinde bulunan müellif, zira pek çok hacimli eserde bulamayacakları bilgileri bu eserde bulacaklarını dile getirmektedir.⁵⁰

2. Ahmed el-Hammadî'nin *Katfu'l-ezhâr fi keşfi'l-esrâr li Celâlidîn Suyûtî*, adlı çalışması. Eserin muhakkiki el-Hammadî, *Mu'tereku'l-akrân* ile *Katfu'l-ezhâr* adlı eserleri metot olarak mukayese etmekte, fakat bu mukayese yüzeysel olup iki sayfayı geçmemektedir.

3. Yine Muhammed Yakub et-Turkistanî'nin "*Suyûtîyyu fi'd-dirâsâti'l-luğaviyye*" adlı eseri dikkate değerdir. Yazar Suyûtî'nin dil ile ilgili yazma, basılı ve kayıp eserlerini çalışmıştır. Bu eserlerden birisi de "*Mu'tereku'l-akrân fi müştereki'l-Kur'an*" olarak adlandırdığı eseridir. Fakat araştırmacının yaptığı bu çalışma derinlemesine olmayan yüzeysel bir çalışmadır.

4. Mustafa Ömer el-Kenedî'nin, "*Dirâsâtun fi'l-i'câzi'l-'adedî beyne'l-mâzî ve'l-hâdir fi davi'l-kitâbi ve's-sünne*" adlı yüksek lisans çalışması. Araştırmacı, Kur'an i'câziyle ilgili yapılan çalışmalardan birisi olarak da Suyûtî'nin *Mu'tereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'an* adlı eserini sayar.⁵¹

Arabi, Beyrût, II, 1731.

48 İsmail b. Muhammed Emin b. Emir b. Mir Selim el-Babânî el-Bağdâdî'nin bir süre Astana'ya yakın ikamet etmiştir. *İdâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'ala keşfi'z-zunûn* adlı eseri yazmış 1339 yılında vefat etmiştir. (ez-Ziriklî, *el-Â'lâm* 1, 326.)

49 İsmail b. Muhammed Emin b. Emir b. Mirselim el-Babanî el-Bağdâdî, *Hediyyetu'l-'arifin esmau'l-muellifin ve âsâru'l-musannifin I-II*, Tab': Vekaletu'l-mearif el-celile, İstanbul 1951, I, 543.

50 Sâlim Mekrem, Abdu'l-âl, *Celâluddîn es-Suyûtî ve eseruhu fi'd-dirâsâti'l-luğaviyyeti*, (1. Bası), Müessesetu'r-risâle, Beyrût, 1409/1988, s. 498.

51 Konuyla ilgili bkz. eş-Şerif, s. 331, 332, 334; ayrıca es-Suyûtî ve eserleri hakkında Türkiye ve İslam âleminde yapılmış çalışmalar için bkz. Recep Aslan, "*Suyûtî'nin Hadis İlmindeki*

5. Kuşkusuz Suyûtî'nin *Mu'tereku'l-akrân* adlı eseri üzerinde en kapsamlı araştırmayı Muhammed b. Hasan b. Ukayl Musa eş-Şerif'in “*Mu'tereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'an li'l-imami Celâlidîn Suyûtî: menhuchu ve menziletuhu beyne kutubi'l-i'câz*” adlı doktora tez çalışmasıdır.⁵² Muhammed Musa eş-Şerif, Suyûtî'nin eserini, Kur'an'ın i'câz yönleri, dil, akait, tefsir, kıraattaki metodu ile *Mu'tereku'l-akrân*'ı Kadı Abdulcebbar'ın *İ'câzu'l-Kur'an*'ı, el-Hattâbî'nin *Beyânu İ'câzi'l-Kur'an*'ı ve ez-Zemlekânî'nin *el-Burhânu'l-Kâşif*'i gibi eserlerle mukayese etmektedir. Ayrıca müellif, çağdaş araştırmalarda *Mu'tereku'l-akrân*'ı referans ve kaynak olarak veren dokuz araştırmacıyı ve onların çalışmalarının adlarını bir liste halinde vermektedir.⁵³

Belâgat ve i'câz çalışmalarını beş merhalede değerlendiren Ahmed Zencir, “*Duraklama Dönemi*” olarak üçüncü merhaledeki i'câz ve belâgat çalışmalarıyla Suyûtî'nin medresesini *مدرسة السيوطي الجامعة* nitelemesinde bulunmakta ve *Mu'terek* adlı eserini onun i'câz ile ilgili yaptığı çalışmaya örnek vermektedir. Suyûtî'nin belâgat ve i'câz ilimlerinde müteahhir ulamanın umdesi olduğunu ifade eden Zencir, “...Suyûtî'den sonra çağımızın başına kadar bu ilimlere dikkate değer katkı sunanı bilmiyorum”⁵⁴ değerlendirmesinde bulunmaktadır. Öte yandan Nusreddin Bolelli, *Belâgat: Beyan, Bedî' Meânî* adlı çalışmasında sık sık atıflarda bulunduğu eserlerden birisi de *Mu'tereku'l-akrân* adlı eserdir.⁵⁵

Eserin Kaynakları

Suyûtî i'câz ile ilgili konuları anlatırken pek çok kaynağa müracaat etmektedir. Onun müracaat ettiği kaynakları kendi eserleri ve başka âlimlerin eserleri olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür:

Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'an*, *el-İklil fi istinbâti't-tenzil ve'l-Muhezzeb fimâ veka'a fi'l-Kur'ani mine'l-Mu'arreb* adlı eserlerinden alıntılar yapmaktadır. Suyûtî *Mu'terek* adlı eseri önemli ölçüde *el-İtkân*'a dayanmaktadır.

Yeri” (A Ü 2007), s. 52 vd.

52 Bu çalışma, “*İ'câzu'l-Kur'ani'l-Kerîm beyne'l-İmâm es-Suyûtî ve'l-'ulema*” adıyla Dâru'l-Endulus el-Hadrâ tarafından Cidde'de 1422/2002 yılında basılmıştır.

53 eş-Şerif, age., s. 334-335, 345 vd., 485, 490 vd., 511 vd, 611 vd.

54 Muhammed Rifat Ahmed Zencir, *Mebâhis fi'l-belâge ve İ'câzi'l-Kur'ani'l-Kerim*, (1.Baskı), Camietu'l-Kuveyt, 1428/2007, s. 265-272.

55 Nusretin Bolelli, *Belâgat, Beyan-Bedî' İlimleri Arap Edebiyatı*, (6. Baskı), MÜİFY. İstanbul 2011, s. 9.

Kur'an'dan istinbat edilen ilimler yönünden i'câzını anlattığı birinci vechi tamamen *el-İklîl*'in mukaddimesinden, Kur'an'ın bütün Arap lehçelerini ve diğer lügatleri içerdiğine dair on üçüncü vechi de *el-Mu'arreb* adlı eserinden almıştır.⁵⁶

Suyûtî'nin müracaat ettiği başka müelliflerin eserleri tefsir, ulûmu'l-Kur'an, akâid, hadis, fıkıh, usûl, Arap dili ve tarihilim dallarına ait olduğu anlaşılmaktadır.

3.1. Tefsir ile İlgili Kaynakları

Suyûtî, eserinde pek çok tefsir kaynağına müracaat etmektedir:

Abdurrezak b. Hemmam b. Nafi' es-San'ânî(ö.211/827)'nin⁵⁷ *Tefsiru'l-Kur'an*'ı⁵⁸

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö.310/923)'in *Camiu'l-Beyân 'an tefsiri âyi'l-Kur'an*'ı⁵⁹

İbn Ebî Hatim, Abdurrahman b. Muhammed b. İdris eş-Şafiî (ö.327/938)'nin *Tefsiru'l-Kur'ani'l-'azîm müsnedden 'ani'r-resûl ve's-sahâbe ve't-tabî'in*'i.⁶⁰

ez-Zemahşerî, Carullah Mahmud b. Ömer (ö.538/1144)'in *el-Keşşaf 'an hakâiki ğavâmidî't-tenzili ve 'uyûni'l-ekâvili fi vucûhi't-t-tenzil*'i.⁶¹ Bu kaynaklar Suyûtî'nin müracaat ettiği tefsir kitaplarının başında gelmektedir.

3.2. Ulûmu'l-Kur'an ile İlgili Kaynakları

Suyûtî, Kur'an ilimlerine dair pek çok esere başvurmuştur. Bunların başında şu eserler gelmektedir:

İbn es-Saiğ, Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahman b. Ali Ebu'l-Hasan (ö.776/1375)'in *İhkâmu'r-ray fi ahkâmi'l-ây*'ı,⁶²

ez-Zerkeşî, Ebû Abdillah, Muhammed b. Abdillah b. Bahâdır Bedreddîn

56 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicavî), I, 195.

57 Eser hakkında bkz. Ali Şevah İshak, II, 196.

58 es-Suyûtî, *Mu'terek*, I, 95, 138.

59 es-Suyûtî *Mu'terek*, I, 97, 115, 195, 220.

60 es-Suyûtî, *Mu'terek*,(Bicavî),I, 126, 137, 138, 236, 286, 451, 478, 578.

61 es-Suyûtî, *Mu'terek*, ,(Bicavî),I, 59,66, 180, 185, 189, 192, 259, 285.

62 es-Suyûtî, *Mu'terek*, ,(Bicavî), I, 33, 34, 39.

(ö. 794/1392)'nin *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'an'ı*,⁶³

el-Kirmânî, Tacu'l-Kurrâ Mahmûd b. Hamza (ö.500/1106)'nin *el-Ğarâib ve'l-'acâib (ğaraibu't-tefsir ve 'acaibu't-te'vil'i*⁶⁴ ve *Müteşâbihu'l-Kur'an*⁶⁵ adlı eserleri,

Ebû Ubeyd, Kasım b. Sellam (ö.224/846)'ın *Fedailü'l-Kur'an'ı*,⁶⁶

er-Rağib İsfahânî, Ebu'l-Kasım el-Huseyn b. Muhammed b. el-Mufaddel (ö. 502/1108)'in *Müfredâtu elfazi'l-Kur'an'ı*⁶⁷ gibi eserler, Suyûtî'nin kaynakları arasında yer almaktadır.

3.3. Hadis ile İlgili Kaynakları

Suyûtî, hadis ile ilgili daha çok şu kaynaklara müracaat etmektedir:

el-Buhârî, Muhammed b. İsmail (ö.256/870)'in *el-Camiu's-Sahih'i*.⁶⁸ Ayrıca Suyûtî, onun *el-Edebu'l-mufred* adlı eserine de atıfta bulunmaktadır.⁶⁹

el-Hâkim en-Neysâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh (ö.405/1014)'in *el-Mustedrek ala's-sahiheyn*⁷⁰ adlı eser de onun baş vurduğu kaynaklar arasında yer alır.

Ahmed b. Hanbel (ö.241/855)'in *el-Müsned'i* de onun müracaat ettiği bir diğer hadis kaynağıdır.⁷¹

3.4. Akaid ile İlgili Kaynakları

Suyûtî, akaid ile ilgili şu kaynaklara atıfta bulunmaktadır:

el-Lalkâî, Ebu'l-Kasım Hibetullah b. el-Hasan b. Mansûr (ö.418/1027)'un *Şerhu usûli it'akâdi ehli's-sünne ve'l-cem'âeti minel'-kitâbi ve's-sünneti ve icmâi's-sahâbeti ve't-tâbi'ine min ba'dihim*.⁷² Suyûtî, bu eser için “es-Sünne” ifadesi kullanmaktadır.

63 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicâvî), I, 100, 161, 209, 250, 270.

64 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicâvî), 1, 7, 66, 84, 107, 157, 298.

65 es-Suyûtî, *Mu'terek*, 1, 80, 86

66 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicâvî), I, 169

67 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicâvî), I, 143.

68 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicâvî), I, 468, 479.

69 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicâvî), I, 511.

70 es-Suyûtî, *Mu'terek*, I, 96, 126, 128, 152, 520.

71 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicâvî), I, 475, 511.

72 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicâvî), I, 147.

İbnu'l-Lebban, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Abdulmu'min el-İs'irdî ed-Dımaşkî (ö.749/1449)'nin *Şerhu âyâtî's-sıfât* adlı eserlerine⁷³ müracaat etmektedir.

3.5. Fıkıh ile İlgili Kaynakları

Suyûtî pek çok fikhî meseleleri anlatmakla birlikte genelde kaynaklarını zikretmemektedir. Fıkıh kitaplarından Fahrüddîn Hasan b. Mansûr (ö.295/908)'un *Fetâvâ kadîhan* adlı eserine atıfta bulunmaktadır.⁷⁴

3.6. Usûl ile İlgili Kaynakları

Suyûtî, usûl ile ilgili pek çok konuya değinmekle birlikte, konuyla ilgili kaynaklarının çok azını ifade etmektedir. Muhammed b. İdris eş-Şafî (ö.204/820)'nin *er-Risâle*⁷⁵ adlı eseri ile Fahrüddîn Ebû Abdillâh (Ebu'l-Fadl) Muhammed b. Ömer b. Hüseyin b. Hasan b. Ali er-Râzî (ö.606/1210)'nin *el-Mahsûl fi usûli'l-fıkıh* adlı eseri⁷⁶ usûl ile ilgili başvurduğu kaynaklar arasında gösterilebilir.

3.7. Arap Dili ile İlgili Kaynakları

Suyûtî nahiv, sarf ve belâgatle ilgili pek çok kaynağa müracaat etmektedir. Nahiv kitapların başında İbn Hişam Ebû Muhammed Abdullâh b. Yusuf b. Abdillâh b. Yusuf Cemâleddîn el-Ensârî (ö.761/1360)'nin *Muğni'l-lebib 'an kutubi'l-e'ârib*⁷⁷ adlı eseri gelmektedir. Sarf ile ilgili konulara değinmesine rağmen konu ile ilgili kaynakların adlarını zikretmemektedir. Ancak İbn Hâleveyh, Ebû Abdullâh Hüseyin b. Ahmed b. Hamdan (ö.370/980)'in *Kitâbu leyse fi kelami'l-'Arab*⁷⁸ adlı eseri sarf kitapları arasında zikredilebilir. Suyûtî, belâgatle ilgili çok sayıda kaynağa atıfta bulunmaktadır. Bunların başında İbn Ebi'l-İsba', Abdulazim b. Abdulvahid (ö.654/1256)'in *Bediu'l-beyân*⁷⁹ ile Bahâuddîn Ahmed b. Ali b. Abdilkâfî es-Subkî, (ö.763/1362)'nin *'Arusu'l-afrâh*'ına fazlasıyla gönderme yapmaktadır.

73 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicâvî), I, 146, 151, 152.

74 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicâvî), III, 217, 411.

75 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicâvî), 1, 196, 464.

76 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicâvî), I, 420, 421.

77 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicâvî), I, 309, 314, 574, 577, 583, 588.

78 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicâvî), I, 260, 482.

79 Bkz. ez-Zirikli, *el-A'lam*, IV, 30.

dır.⁸⁰ Bu kitap, *Telhisu'l-miftah*'ın şerhidir.⁸¹

3.8. Tarih ile İlgili Kaynakları

Suyûtî, İbn İshak Muhammed b. İshak b. Yesar b. Hiyar el-Muttalibî el-Medenî(ö.150/768)'nin *el-Mubteda ve'l-ba's ve'l-meğâzî*⁸², İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım, Ali b. Huseyn b. Hibetullah(ö.571/1176)'ın *Tarihu Dımaşk*⁸³ ile İbrahim b. Abdillâh b. Ebî'd-Demm el-Hemedânî el-Hamevî(ö.642/1244)'nin *et-Tarihu'l-muzafferî*⁸⁴ adlı eserlere başvurmuştur.

Ansiklopedik eserler te'lif eden Suyûtî, *Mu'terek*'te pek çok eserin adını ve muhtevasını zikrederek günümüze aktarmıştır. Bu eserinde Suyûtî, bazen sadece müellif adı, bazen müellifle birlikte eserinin adını ve bazen de sadece en kısa bir ifade ile eser adını vererek atıfta bulunmuştur. Bu durum meşhur müellif ve eserler için fazla bir problem oluşturmasa da, meşhur olmayan müellif ve kitaplar için müellifin kim ve eserin hangisi olduğu konusunda ciddi sıkıntılara yol açmaktadır. Eseri baştan sona tetkik ederek onun müracaat ettiği kaynakları tespit edip kısa tanıtıcı bilgilerle birlikte alfabetik bir liste oluşturduk. Ancak konunun sınırlarını aşacağı gerekçesiyle iki yüz kişiye yaklaşan bu listeyi vermekten kaçındık.

Suyûtî'ye Göre Kur'an'ın İ'câz Vecihleri

Suyûtî, Kur'an'ın i'câz vecihlerini otuz beş başlık halinde anlatmaktadır. Onun Kur'an'ın i'câz vecihleri için kullandığı başlıklar şunlardır:

1. Vecih: Kendisinden istinbat edilen ilimler yönünden Kur'an'ın i'câzı.⁸⁵
2. Vecih: Ziyade ve noksanlıktan uzak olması yönünden Kur'an'ın i'câzı.
3. Vecih: Kur'an te'lifinin güzelliği, kelimelerinin uyumu ve fesahati, veciz oluşu, söz ustası ve kelimelerin edebî geleneğini altüst eden belagati yönünden Kur'an'ın i'câzı.
4. Vecih: Anlam bütünlüğü ve söz düzeni bakımından bir tek sözcük-

80 es-Suyûtî, *Mu'terek*, I, 82, 295,185, 186, 267,284, 583.

81 ez-Zirikli, *el-A'lam*, I, 176.

82 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicâvî), I, 503, 522.

83 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicâvî), III, 277.

84 ez-Zirikli, *el-A'lam*, I, 49; es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicâvî), II, 301.

85 es-Suyûtî, *Mu'terek*, I, 12-22.

müş gibi Kur'an'ın ayetleri ve sûreleri arasındaki münasebet ve bunların birbiri ile irtibatı yönünden Kur'an'ın icâzı.

5. Vecih: Sûrelerinin başlangıç ve sonu yönünden Kur'an'ın icazı.⁸⁶

6. Vecih: Ayetlerinin birbirine benzemesi (müştebihat) Yönünden Kur'an'ın icâzı.⁸⁷

7. Vecih: Nasih ve mensûhun vuku bulması yönünden Kur'an'ın icâzı.⁸⁸

8. Vecih: Muhkem ve müteşabih yönünden Kur'an'ın icâzı

9. Vecih: Ayetleri arasında tearuz varmış gibi müşküllerinin varit olması yönünden Kur'an'ın icâzı.⁸⁹

10. Vecih: Kıraat ihtilafı yönünden Kur'an'ın icâzı.

11. Vecih: Bazı yerlerde kimi lafızlarının takdim ve te'hir ciheti yönünden Kur'an'ın icazı.

12. Vecih: Hasr ve ihtisası ifade etmesi açısından Kur'an'ın icâzı.⁹⁰

13. Vecih: Bütün Arap lügatini ve başka lügatleri içermesi yönünden Kur'an'ın icâzı.

14. Vecih: Bazı ayetlerinin umûmi, bazılarının husûsi oluşu yönünden Kur'an'ın icâzı.

15. Vecih: Bazı ayetlerinin mücmel, bazılarının mübeyyen oluşu yönünden Kur'an'ın icazı.

16. Vecih: Mantuk ve mefhumu ile delil getirilişi açısından Kur'an'ın icazı.

17. Vecih: Hitaplarının (çeşitliliği) açısından Kur'an'ın icâzı.

18. Vecih: Mugayyebat (gayb) ile ilgili haber vermesi yönünden Kur'an'ın icâzı.

19. Vecih: Geçmiş milletlerin ve unutulmuş şariatlerin durumlarıyla ilgili haber vermesi yönünden Kur'an'ın icâzı.

20. Vecih: Etkisinin güçlü, uyarılarının açık oluşu nedeniyle dinleyicilerinin ve okuyucularının kalplerinde korku ve heybetin meydana gelişi

86 es-Süyûfî, *Mu'terek* I, 58- 66.

87 es-Süyûfî, *Mu'tarak*, I, 66-72.

88 es-Süyûfî, *Mu'terek*, I, 83-103

89 es-Süyûfî, *Mu'terek*, I, 73-83.

90 es-Süyûfî, *Mu'terek*, I, 136-146.

yönünden Kur'an'ın i'câzı.

21. Vecih: Dinleyicisinin dinlemekten bıkmayışı, okuyucusunun okumaktan bıkip usanmaması yönünden Kur'an'ın i'câzı.

22. Vecih: Cenab-ı Allah'ın, ezberlemek isteyenlere ezberini kolaylaştırması yönünden Kur'an'ın i'câzı.

23. Vecih: Hakikat ve mecazın onda vuku' bulması yönünden Kur'an'ın i'câzı.

24. Vecih: Belagat türlerinin en şerefli ve en üstünü olan teşbih ve istiareleri yönünden Kur'an'ın i'câzı.

25. Vecih: Kinaye ve ta'rizin vuku' bulması yönünden Kur'an'ın i'câzı:

26. Vecih: Bir ayetinde belagat türlerinin en büyüklerinden olan îcâzın, başka âyetinde ise itnâbın oluşu yönünden Kur'an'ın i'câzı.

27. Vecih: Kendisinde güzel sanatların bulunması yönünden Kur'an'ın i'câzı.

28. Vecih: Haber ve İnşayı İçermesi Açısından Kur'an'ın İ'câzı.

29. Vecih: Delil getirmek, delili te'kit etmek için Cenab-ı Allah'ın kasem etmesi yönüyle Kur'an i'câzı.

30. Vecih: Bütün burhan ve delilleri içermesi yönünden Kur'an'ın i'câzı.

31. Vecih: Açık ve gizli olarak darb-ı mesellerin Kur'an'da bulunması yönünden Kur'an'ın i'câzı.

32. Vecih: Reza (umut), adalet ve tahvif (korkutma) içeren ayetlerin onda bulunması yönünden Kur'an'ın i'câzı:

33. Vecih: Aklın hayret ettiği müphem ayetlerin varit olması yönünden Kur'an'ın i'câzı.

34. Vecih: Eşyaların ve meleklerin isimlerini, künyeler ve lakaplar içermesi yönünden Kur'an'ın i'câzı.

35. Vecih müşterek lafızları yönünden Kur'an'ın i'câzı.

Suyûtî'nin ortaya koyduğu i'câz vecihlerini yenilik ve tekrar açısından şu şekilde değerlendirmek mümkündür: Suyûtî, altıncı vecih olan “Kur'an Ayetlerinin Birbirlerine Benzemesi yönünden İ'câzı” ile otuzuncu vecih olan “Kur'an'ın Bütün Burhan ve Delilleri İçermesi Yönünden İ'câzı” i'câz ile ilgili ortaya koyduğu müstakil yeni vecihlerdir. Suyûtî'den önce bu iki

vechi herhangi bir âlimin zikretmediğini ve bu vecihlerin, Kur'an'ın i'câz yönlerinden olduğu söylenebilir. Suyûtî, i'câz ile ilgili müstakil olmayan bazı vecihleri önemine binaen müstakil başlıklar altında ele almaktadır. Bunlar daha genel olan i'câz başlıkları altında değerlendirilebilir. Bu vecihlerin sayısı on üçtür. Suyûtî kendisinden önce müelliflerin i'câz vechi olarak zikrettiği bazı vecihleri onlardan çok daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu vecihlerin sayısı üçtür. Yine o, kendisinden önce bir grup müellifin zikrettiği bazı i'câz vecihlerini ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Bu vecihlerin sayısı da altıdır. Suyûtî, bazı vecihleri bir çeşit zorlamayla Kur'an i'câzından saymaktadır. Bu vecihlerin sayısı ise altıdır. Yine Suyûtî, bazı vecihleri Kur'an i'câzından saymaktadır. Fakat bu vecihlerin hiçbir şekilde i'câza ilgisi bulunmadığı kanaatindeyiz. Bu vecihler nâsih-mensûh, umûm-husûs ve mantûk-mefhum gibi vecihlerdir.

5. Eserde Takip Edilen Metot

Kuşkusuz usta ve edip bir müellif olan Suyûtî, bu eserinde konuları anlatırken mahir bir edebiyatçının ve usta bir yazarın sergileyebileceği mahareti göstermektedir. Bu nedenle onun ifadesi akıcı, üslubu tatlı ve ibaresi de kolaydır.

5.1. İ'câz Çerçevesinin Genişletilmesi

Suyûtî, *Mu'terek*'te Kur'an'ın i'câz vecihlerini bir araya toplamış, bu konuda pek çok görüş ifade ederek i'câz dairesini genişletmiş, hatta bazen i'câz ile ilgisi bulunmayan vecihleri dahi zikretmiştir. Bunları "Kur'an'ın anlamlarına muttali olmak, gönül dünyasına su serpmek ve nefsi hoşnut etmek için zikrettiğini" ifade eden Suyûtî, bu vecihlerin bazılarının i'câzdan olmadıklarını "her ne kadar bazı vecihler Kur'an'ın i'câzından sayılmasa da ben onları bazı anlamlarına muttali olmak için zikrettim"⁹² şeklinde ifade etmektedir. Fakat Suyûtî, hangi vecihlerin gerçekte i'câz vechi olduklarını, hangilerinin ise i'câz vechi olmadıklarını açıklamamaktadır. O, sadece Kur'an'ın i'câz vecihlerinden birincisi... şudur... İkincisi, budur..., demekle yetinmektedir.

Âyet ve Hadislere Fazla Yer Verilmesi

Suyûtî'nin eseri ayet, hadis ve âlimlerin görüşlerinin çok olması yönü-

91 es-Suyûtî, *Mu'terek*, 1,11.

92 es-Suyûtî, *Mu'terek*, 1,11.

le i‘câz ile ilgili yazılan diğer eserlerden ayrılmaktadır. Eser, Kur’an i‘câzı ile ilgili olduğu için Kur’an i‘câzına delâlet eden ayetlerin fazla olması doğaldır. Ayrıca Suyûtî, hadis hafızlarındandır. Bu nedenle onun eseri, i‘câz ile ilgili diğer eserlerle mukayese edildiği zaman onlara nispetle hadislerin çokça delil olarak kullanıldığı görülecektir.

5.3. Âyetler ile İstişhata Bulunması

Suyûtî, her şeyden önce, işlediği konu ve kavramlarla ilgili hadisler, eserler ve Arap kelimelerinden deliller bulsun ya da bulunmasın veya işlediği konu ve kavramların Kur’an ile ilgili doğrudan bağı bulunsun veya bulunmasın istidlal amacıyla pek çok Kur’an ayetini zikretmektedir. Bu da onun eserini bilimsel olarak güçlü kılmaktadır. Zira Allah’ın kitabından delâleti ve muradı açık olan ayetler delil olarak getirildiği zaman, art niyetli insanlar hariç, hiç kimsenin buna itiraz etme şansı bulunmamaktadır. Bu nedenle onun eserinde i‘câz ile ilgili herhangi bir eserden daha fazla ayetlere yer verildiği görülmektedir. Kur’an’da tekrar konusunu işlerken tekrar gibi görünen ve aslında tekrar olmayan ayetlerin farklı anlamlara işaret ettiğini ifade etmek için Kâfirin sûresindeki ayetlerin müstakbel, hâl ve geçmiş zamanı ifade ettiğini dolayısıyla tekrarlanan kavramların farklı anlamlara delâlet ettiğini ifade etmektedir. Sonra Suyûtî, Bakara sûresinde Hac ibadetine dair ayetlerde tekrar gibi görünen ifadelerin tekrar olmadığını şu şekilde izah etmektedir: Allah *فَادْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَيْكُمْ* “Meş’ar-i Haram’da Allah’ı zikredin. Onu, size gösterdiği gibi zikredin”,⁹³ ayetinden sonra *فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ* “Hac ibadetinizi bitirdiğinizde, artık (cahiliye döneminde) atalarınızı andığınız gibi, hatta ondan da kuvvetli bir anıyla Allah’ı anın”⁹⁴ buyurmuş, ardından da *وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ* “Sayılı günlerde Allah’ı anın (telbiye ve tekbir getirin).”⁹⁵ demiştir. Bu ayetlerdeki her bir zikirten kastedilen mana birbirinden farklıdır. Birinci zikir, Müzdelife vakfesinde yapılan zikirdir. *وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَيْكُمْ* ifadesi bu zikri iki, üç defa tekrar etmeye işaret etmektedir veya bu ifade ile “ifâze/ziyaret” tavafı da kastedilmiş olması muhtemeldir. Zira daha sonra *فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ*

93 Bakara, 2/198.

94 Bakara, 2/200.

95 Bakara, 2/203.

“*Hac ibadetinizi bitirdiğinizde...*”, ifadesi yer almaktadır. Üçüncü zikir ile Akabe Cemresine işaret edilmektedir. Son zikir ise teşrik günlerinde yapılan taşlamaya işaret etmektedir.⁹⁶ İşte bunun gibi Suyûtî, hadis, âsâr veya âlimlerin görüşlerinden önce pek çok ayetle istişhatta bulunarak konuyu açıklamaktadır.

5.4.Hadisler ile İstişhatta Bulunması

Suyûtî, 298 hadisi, ravîlerine isnat ederek,⁹⁷ 363 hadisi de ravîlerine isnat etmeden⁹⁸ istişhat olarak irat etmektedir. Toplam olarak istişhatta bulunduğu hadis sayısı, 661’e ulaşmaktadır. Bu hadislerin bir kısmına hüküm veren Suyûtî, bazılarına ise hüküm vermemektedir. Suyûtî, 253 haberi tahric ederek, 281 haberi de tahric etmeden vermektedir. Böylece toplam istişhat olarak kullandığı hadis ve haber sayısı, 1195’e ulaşmaktadır.⁹⁹ Bir eserde konuyla ilgili bu kadar çok sayıda hadis ve haberin nakledilmesi, rivâyet açısından eseri güçlü kılmaktadır. Fakat Suyûtî’nin sevk ettiği bazı hadis ve haberin i’câz konusuyla doğrudan ilgisi olduğu söylenemez. Bunların çoğu, usûl ve müphem konuları açıklamak amacıyla getirildiği, bunların doğrudan i’câzın beyânı ve ispatı için zikredilmediği söylenebilir.

İşâret edildiği gibi, Suyûtî, konuları anlatırken âyetlerin yanı sıra her hangi bir i’câz kitabından daha fazla hadis ve eserleri delil olarak kullanmaktadır. Hadis hafızı olan Suyûtî, genel itibari ile hafızasına güvenmekte, hadis ve haberleri çeşitli tariklerle ifade etmektedir. Buna göre Suyûtî, bazen hadis ve haberlerin nassını, sahabe râviyi veya sahabeden sonra gelen tabi’un râvilerini veya onlardan sonra gelen râvileri zikrederek hadisi tahric edene isnat etmektedir. Suyûtî, eserinde bu metoda çokça yer vermektedir. Bu metotla delil olarak kullandığı şu hadis örnek verilebilir: Ahmed (b. Hanbel), Ebû Davûd¹⁰⁰ *Nâsîh*’inde ve Said b. Mansur ve başkaları İbn Said el-Esedî’nin şöyle dediğini tahric ederler: Adamın biri: “Ey Allah’ın Resülü: “*Talak ikidir.*”¹⁰¹ Peki, üçüncü-

96 Örnekler için bkz. es-Suyûtî, *Mu’terek*, (Bicâvî), I, 345-346 vd.

97 Bkz. es-Suyûtî, *Mu’terek*, (Bicâvî), I, 14,15, 40.

98 es-Suyûtî, *Mu’terek*, (Bicâvî), I, 72, 77, 116.

99 Örnekler için bkz. es-Suyûtî, *Mu’terek*, (Bicâvî), I, 14, 15, 23, 245, 473, 496.

100 Ebu Davud Sicistânî, el-Hafız Suleyman b. el-Eş’as b. İshak el-Ezdî (ö.275/889)’nin el-Nasih ve’l-mensûh (es-Suyûtî, *Mu’terek*, I, 123, 219) adlı eser, kayıptır. (eş-Şerif, s. 796.)

101 Bakara, 2/229.

sü nerededir? Diye sordu.” Hz. Peygamber: “Üçüncüsü “*Ya da iyilikle boşamaktır,*”¹⁰²dedi.¹⁰³Bazen Suyûtî, sadece hadis ravisini zikreder, fakat onu tahriç edeni açıklamaz. Umûm ve husûs ifade eden âyetleri anlatırken acaba umûm ifade eden âyet övgü veya yergi için sevk edilirse umûmu üzere bakî kalır mı? Konu ile ilgili üç görüş zikreden Suyûtî, “en doğru olan bu konuda umûm ifade eden başka bir nass sevk edilmediği takdirde bu nass umumu ifade eder. Buna muâriz olan nass varsa umûm ifade etmez,” dedikten sonra zem/yergi için sevk edilen şu ayeti örnek verir: *“وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ*” *Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele*”,¹⁰⁴ Âyetin zahiri, mubah olan süs eşyasını da içermektedir. “Câbir’in ‘süs eşyasında zekât yoktur’¹⁰⁵ hadisi buna aykırıdır,” şu halde ayet, hulfiyy dışında yorumlanır,” diyerek sadece hadis râvisi olan Cabir b. Abdillâh’i zikreder.¹⁰⁶

Suyûtî çok sayıda âsâr ile de istiḡhatta bulunmaktadır. Onun âsâr ile istiḡhatta bulunmasına da şu örnek verilebilir: *حُوبًا* kelimesi mastardır, büyük günah işlemek anlamına gelir. İbn Abbas: “bu kelime Habeş dilinde ism/günah anlamına gelir”, demiştir.¹⁰⁷ Nadiren Suyûtî, hadisi tahriç etmekle birlikte ona hüküm verir. Örneğin *كل حرف في القرآن يذكر فيه القنوت فهو الطاعة* “Kur’an’da kunut kelimesinin zikredildiği her harf, itaat anlamına gelir” ha-

102 Bakara, 2/229.

103 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicâvî), I, 219. Örnekler için bkz. II, 243, 143, 170, 271, 567.

104 Tevbe, 9/34.

105 es-Sen’ânî, Ebû Bekr Abdurrezzak b. Hemmâm, *el-Musannef I-XII*, Tahkik Habiburrahman el-Azamî, (1 Baskı), Mektebetu'l-İslâmî, Karaçi 1972, IV, 83(Had. No: 7053); İbn Ebî Şeybe, Abû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *el-Musannef I-XXVI*, Tahkik: Muhammed Avvâme, (1. Baskı), Dâr'l-kible-Muessesetu-'ulûmi'l-Kur'an, Cidde 1427/2006, VI, 472 (Had.: No: 10275); el-Beyhâkî (ö. 458/1066), hadsile ilgili “bazı fakihlerimizin “süs eşyasında zekât yoktur” şeklinde merfu rivâyetinin bir aslı yoktur. ‘Afiye b. Eyyub’un el-Leys’ten, onun Ebu’z-Zubeyr’dan, onun Cabir’dan merfu olarak rivayeti, batıldır, aslı yoktur. ‘Afiye b. Eyyub, mechûldur. Kim ondan merfu olarak rivayette bulunursa dini konusunda aldanmış ve yalancılardan rivayetiyle ihticada bulunduğu gerekçesiyle ayıpladığımız muhaliflere dâhil olmuş olur.” değerlendirmesinde bulunmaktadır. (el-Beyhâkî, *Ma'rifetu's-sunen ve'l-âsâr I-XVI*, T'alik. Abdulmu'tî Emin Kal'acî, (1.Baskı), Dâru'l-v'ay, Haleb-Kahire 1411/1991, VI, 144.)

106 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicâvî), I, 215; Örnekler için bkz. II, 74, 75, 95; Cabir b. Abdillâh için bkz. ez-Zehebî, *Siyeru a'lâm*, III, 189 vd.

107 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicâvî), II, 74. Örnekler için bkz. 75, 95.

disini örnek verirken “Bu güzel bir isnattır ve İbn Hibban hadise sahih hükmü veriyor,” demektedir.¹⁰⁸ Bazen Suyûtî, hadisleri senetleri ile birlikte zikrederken,¹⁰⁹ bazen de hadisi tahkik ve tahrîç etmeden ve râvisini de zikretmeden sadece *وفي الحديث* “hadiste...” şöyle denilmiştir, demekle yetinmektedir.¹¹⁰

5.6. İsrâiliyyât ile İstişhatta Bulunması

İsrâiliyyât sözcüğü, İsrâiliyye” kelimesinin çoğuludur. Sözcük, “İsrâilî bir kaynaktan aktarılan kıssa veya hâdise/olay” anlamına gelmektedir.¹¹¹ İsrâiliyyât, sahâbe devrinde tefsire girmeye başlamış, fakat sahâbe, isrâilî haberleri alırken titiz davranmış, bu haberleri tenkit süzgecinden geçirmiştir.¹¹² Binaenaleyh, İslâm’ın ilk yıllarında, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashab, Ehl-i Kitab’tan herhangi bir bilgi alınmasını hoş karşılamamıştır.¹¹³

Ehl-i Kitab’ın kutsal saydığı kitaplar tahrîf ve tebdil edildiği ve âlimlerinin de aldatma riski bulunduğu için her söylenenin, mutlak kabul ya da mutlak reddedilmemesi gerekmektedir. Bu bilgileri, Kur’an ve sahih sünnet ışığında değerlendirmek, Kur’an’a ve Sünnete uygun olanları almak gerekmektedir.¹¹⁴ Bu itibarla, Hz. Peygamber’in; “İsrâiloğullarından rivâyette bulunmanızda sakınca yoktur...”¹¹⁵ sözü aslında; “Onlardan, doğru olduğunu bildiğiniz şeyleri rivâyet etmenizden sakınca yoktur” anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, doğru ya da yalan olduğu ortaya konulamayan bil-

108 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicâvî), III, 567.

109 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicâvî), I, 78.

110 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicâvî), I, 541, II, 613, 628, 631.

111 Hüseyin ez-Zehbî, *el-İsrâiliyyât fi't-tefsîr ve'l-hadîs*, Mektebetü vehbe, Kahire, ts., s. 13; Muhammed Muhammed Ebû Şehbe, *el-İsrâiliyyât ve'l-mevdu 'ât fi kutubi't-tefsîr*, (4.Baskı), Mektebetü's-Sunne, Kahire 1408, s. 12 vd; Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, Beyan Yayınları, İstanbul 2000, s. 6, 29; İbrahim Hatiboğlu, “İsrâiliyyât”, DİA, XXIII, s. 195.

112 Ali Eroğlu, *Tarihte Tefsir Hareketi ve Tefsir anlayışı*, Ekev Yayınevi, Erzurum, 2002, s. 55.

113 Hüseyin ez-Zehbî, *el-İsrâiliyyât*, s. 45-52; konu hakkında bkz. Veysel Özdemir, Abdullah b. Amr ve es-Sahifetü's-Sâdika'sı (basılmamış doktora tezi) AÜSBE, Erzurum, 2008, s. 87.

114 Muhammed Hamidullah, “İslâmî İlimlerde İsrâiliyyât Yâhut Gayr-i İslâmî Menşeli Rivâyetler”, (çev. İbrahim Canan), AÜİFD, Ankara, 1977, Sayı, 2, s. 316.

115 Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Camius-Sahih*, (4.Baskı), Daru's-Selam, Riyad 1429/2008, *Enbiyâ*, 50, (IV, 145); Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b İsa, Camiu't-Timizî, Tahkik: Salih b. Abdulaziz b. Muhammed, (4. baskı), Daru's-Selam, Riyad 1421/2008, *İlim*, 13; Dârimî, Abdullah b. Abdîrrahman, *Sünenu'd-Dârimî*, Tahkik: Fevvez Ahmed Zumerli, Kadimi Kütübhane, Karaçi, *Mukaddime*, 46.

gilerde ise tevakkuf etmek, hakkında hüküm verilemeyen konularda Hz. Peygamber'in; “*Ehl-i Kitabı ne tasdik edin ne de, yalanlayın*”¹¹⁶sözüne uygun davranmak gerekir. Hangi konu ile ilgili olursa olsun, mevzû hadislerin rivâyet edilmesi helal değildir. Bu hadisler, ister helal ve haram ile ilgili, ister fazâil, terğib ve terhib ile ilgili, isterse kissalar ve tarih ile ilgili olsun fark etmez.¹¹⁷

Suyûtî, israiliyyât ile de istiḥatta bulunmaktadır. Sözgelimi aklın hayret ettiği müphem ayetlerin varit olması yönünden Kur'an í'câzını anlatırken Kur'an'da müphem olarak ifade edilen varlıkların ne olduğunu israiliyyât ile delil getirerek izah etmektedir: Suyûtî, “*وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا*”¹¹⁸“*Onlardan (İsrailoğullarından) on iki temsilci -başkan- seçmiştik*”,¹¹⁸ ayetinde seçildiği ifade edilen kişilerin adlarını tek ek saymakta,¹¹⁹ yine *أَصْحَابَ الْكَهْفِ* “*Ashab-ı Kehf'i ...*”¹²⁰ ile ilgili ayetlerde mübhem olarak sözü edilen kişilerin adlarını zikretmektedir.¹²¹ Suyûtî, *الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ* “*Kitaptan bilgisi olan biri...*”¹²² ayetinde müphem olarak ifade edilen kişinin Âsıf b. Berhiya olduğunu, yine bu kişinin, Zennûn, Astur, Temliha, Belh, Cibril veya Hızır olduğu söylendiğini de ifade etmektedir.¹²³ Suyûtî, “Zekeriyya (a.s.), Süleyman b. Davûd'un zürriyetindedir. Oğlu Yahya'dan önce öldürüldü. O, Yahudilerden kaçtı, fakat Yahudiler, onu bulamadı. Yahudiler, ona yaklaşınca bir ağaç görüp ona: 'Beni gizle' dedi. Ağaç ikiye yarıldı, Zekeriyya, ağacın içine girdi. Ağaç bir araya geldi, onu göremediler. İblis, onlara 'bu ağacın içindedir' dedi. Bir testere getirip ağacı ikiye yarıldı. Testere kafatasına ulaşınca haykırdı “ah” diye inledi ve melekût sarsıldı. Cibril ona geldi: 'Ey Zekeriyya! Allah Teâlâ sana: 'Bir kere daha “ah” dersin muhakkak ki, seni peygamberlerin divanından sileceğim' diyor, dedi.

116 Buhârî, *Tefsîr* 1/11.

117 Bkz. İbnu's-Salah eş-Şehrûrî, Ebû Amr Osman b. Abdırâhman, '*Ullûmu'l-hadîs*, Tahkik: Nuruddîn İtr, Dâru'l-fikri'l-mu'âsir-dâru'l-fikr, Dimaşk 1406/1986, s. 98; es-Suyûtî, *Tedribu'r-râvî fi şerhi tekrîbi'n-nevâvî*, Tahkik: Ebû Mazin Tarık b. 'İvazullah b. Muhammed, (1.Baskı), Dâru'l-'Âsime, Riyad 1424/2003, s. 461.

118 Maide, 5/12.

119 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicâvî), I, 488-489.

120 Kehf, 18/9.

121 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicâvî), I, 493.

122 Neml, 27/40.

123 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicâvî), I, 495.

Bunun üzerine ikiye yarıncaya kadar Zekeriyya, dilini ısırды. Akıllı kimse, Allah'ın, Peygamberlerine şu şiddetli tehdidine baksın, basireti körelen bizlere tehdidi nasıldır? Bir düşünsün!¹²⁴ Peygamberlere dair zikrettiği haberlerin geneli İsrailoğulları ile ilgilidir. Bu haberlerin önemli bir kısmının kaynağını veren¹²⁵ Suyûtî, bir kısım haberlerin kaynağını ise vermemektedir.¹²⁶ Zaman zaman semâvî kitaplardan pasajlar da veren Suyûtî, nadir olarak bu kitapları ve kaynakları zikretmektedir: “Dört kitapta şu dört söz, bulunmaktadır: Tevrat'ta: Kıskaç, gizli hasetten ölür; İncil'de: Cimrinin malını düşman yer; Zebur'da: Zalim asla iflah olmaz; Furkân'da ise: وَالَّذِي حَبَّتْ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا (Toprağı) kötü ve elverişsiz olandan ise, faydasız bitkiden başkası çıkmaz.”¹²⁷

5.7. İ'câz ile İlgili Yapılan Çalışmalara Yer Verilmesi

Suyûtî, i'câz vecihlerinden saydığı her bir vechi zikrederken konuyla ilgili varsa eser ve yazarlarını hatta varsa kendi eserlerini ifade etmektedir. Mesela i'câz vecihlerinden üçüncü olarak Kur'an te'lifinin güzelliği, kelimelerinin uyumu ve fesâhatini zikrederken Şemsuddîn İbn es-Saiğ el-Hanefî (ö.776/1375)'nin *İhkâmu'r-ray fi ahkâmi'l-ây* adlı bir kitap te'lif ettiğini zikreden Suyûtî, ardından İbn es-Saiğ'in münasebete riâyet amacıyla ayetlerin sonunda gerçekleşen kırk hükmü zikreder.¹²⁸

Kur'an ayetleri ve sûreleri arasında münasebet ve bunların bir biri ile olan irtibatını incelediği dördüncü vecihte şöyle demektedir: “Bilginlerimiz bunların sırları konusunda pek çok te'lifte bulunmuşlardır. Ebû Hayyan el-Endulûsî (ö.745/1344)'nin Şeyhi Ebû Ca'fer b. ez-Zübeyir (ö.708/1308), *el-Burhân fi münasebeti tertibi suveri'l-Kur'an*”¹²⁹ ve eş-Şeyh Burhanuddîn el-Bikâî (ö.505/1480) *“Nazmu'de-dürer fi tenasubi'l-âyâti ve's-suver”*¹³⁰ adlı kitaplarında konuyu işlemişlerdir. *“Esrâru't-tenzîl”* adlı kitabım¹³¹ bu ko-

124 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bicâvî), II, 141.

125 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bivâvî), II, 615, 632.

126 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bivâvî), II, 605, 607, 559.

127 A'raf,7/58;es-Suyûtî, *Mu'terek*, (Bivâvî), II, 565 başka örnek için bkz. *Mu'terek*, (Bivâvî), III, 421-422.

128 es-Suyûtî, *Mu'terek*, 1, 26-31

129 Eser, Said b. Cumua el-Fellah tarafından tahkik edilerek Dâru İbni'l-Cevzî tarafından h. 1428 yılında basılmıştır.

130 Bu hacimli eser, Dâru'l-kitabi'l-İslâmî tarafından Kahire'de 22 cilt halinde basılmıştır.

131 Bu eser, *“Katfu'l-ehzâr fi keşfi'l-esrâr”* adıyla da bilinmektedir.

nuda kâfidir, i'câzın bütün vecihlerini, belâgat üslûplarını mürettep bir şekilde içerdiği gibi sûreler ve ayetler arasındaki münasebetleri de içermektedir. Özellikle sûreler arasındaki münasebeti bu eserden alıp latif bir cüz'de hülâsa ettim ve “*Tenasuku'd-durer fi tenasubi's-suver*” adını verdim.¹³² Sûreler arasındaki münasebetle ilgili “*Merâsîdu'l-metâli' fi tenâsubi'l-makâti' ve'l-metâli'*” adlı bir cüz yazdım,¹³³ diyen Suyûtî, sûre başlangıç ve sonlarını işlediği beşinci vecihte İbn Ebî'l-İsba' (ö.654/1256)'ın “*el-Havâtiru's-sevânih fi esrâri'l-fevâtih*” adlı bir eser te'lif ettiğini ifade etmektedir.¹³⁴ Yine Suyûtî, îcâz ve itnâb konularını işlediği yirmi altıncı vecihte kıssaların tekrarı konusunu işlerken bununla ilgili el-Bedr b. Cema'e'nin “*el-Muktanes fi fevâidi tekriri'l-kasas*” adıyla bir eser te'lif ettiğini ve bu eserde Kur'an kıssalarının faydalarını anlattığını ifade etmektedir.¹³⁵

5.8. Konunun Anlam ve Öneme Vurgu Yapılması

Suyûtî, yeri geldikçe Kur'an'ın i'câz vechi olarak saydığı ilmin faziletini zikredip övmektedir. Âyetler ve sûreler arasındaki münâsebeti zikrederken “*âyet ve sûreler arasındaki tenasüp ilmi, şerefli bir ilimdir. İnceliğinden dolayı müfessirler pek az itina göstermişlerdir,*”¹³⁶ demektedir. er-Râzî (ö.606/1210)'nin, tefsirinde pek çok Kur'an inceliğinin ayet ve sûreler arasındaki tertiplere ve rabitalara konulduğunu söylediğini ifade eden Suyûtî, bu ilimde ilk eser yazan kişinin Ebu Bekr en-Nisabûrî (ö.381/991)¹³⁷ olduğunu ve onun kürsüde ayet ve sûrelerin hangi hikmete binaen yan yana konulduğunu anlattığını ve tenasüp ilmini bilmedikleri gerekçesiyle Bağdat ulemasını küçümsediğini ifade etmektedir.¹³⁸

Suyûtî, Kur'an i'câzının beşinci vechi olarak zikrettiği sûrelerin başlangıcı ve sonları kısmında “sûrelerin başlangıcı, beyân bilgilerinin yanında belâgatin en güzelindendir... Güzellikte sûrelerin sonları da sûrelerin başlangıcı gibidir,¹³⁹ demektedir. Yine Kur'an ayetlerinin bir kısmının mücmel bir kısmının mübeyyen olduğunu ifade ettiği on beşinci

132 es-Suyûtî, *Mu'terek*, 1, 43.

133 es-Suyûtî, *Mu'terek*, 1, 1,51.

134 es-Suyûtî, *Mu'terek*, 1, 61.

135 es-Suyûtî, *Mu'terek*, 1, 263.

136 es-Suyûtî, *Mu'terek*, 1, 43.

137 Nisâbûrî, Ebu Bekr Ahmed b. el-Hasan b. Mihran (ö.381/991).

138 es-Suyûtî, *Mu'terek*, 1, 43-44.

139 es-Suyûtî, *Mu'terek*, 1, 58.

vecihte “bunda fesâhat sahiplerinin âciz kaldığı belâgat güzelliği vardır,” demektedir.¹⁴⁰

Suyûtî, fırsat buldukça i’câz vechi olarak kabul ettiği vechin anlamını vermektedir. Âyetler ve sûreler arasındaki münâsebeti ve birbiriyle olan irtibatını anlatırken “*lügat olarak münâsebet; müşâkele ve mukarebe demektir. Münâsebet; umum-husus, aklî, hissî veya hayâlî yahut bunlar dışında sebep-sonuç, illet-malul... gibi zihinsel birlikteliği gerektiren alâka sebebiyle âyetler arasında bağ kurmaktır*”,¹⁴¹ şeklinde tanımladıktan sonra âyetler ve sûreler arasındaki münâsebetin faydalarını anlatmakta ve münâsebete dair örnekler vermektedir.

5.9.Âlimlerin Görüşlerine Yer Verilmesi

Suyûtî, iki, on sekiz, on dokuz, yirmi, yirmi bir, yirmi iki ve otuz dördüncü vecihler hariç, diğer vecihleri oldukça detaylı anlatmaktadır. Özellikle otuz beşinci vecih olarak zikrettiği “Kur’an’ın Müşterek Lafızları” vechi aşağı yukarı kitabın üçte ikisine tekabül etmektedir.¹⁴²

Suyûtî, bilhassa uzun uzadıya anlattığı vecihleri pek çok örnekle açıklamakta, âlimlerin sözleri ve istişhatlarıyla konuyu harmanlamaktadır. Mesela hakikat ile mecâzı anlattığı yirmi üçüncü vecihle¹⁴³ Kur’an’da güzel sanatların vuku bulduğunu anlattığı yirmi yedinci vecih buna örnek verilebilir.¹⁴⁴ Kur’an’da mecâzın vuku bulduğunu inkâr edenlerin şüphelerinin yersiz olduğunu söyleyen Suyûtî , “şayet mecâz, Kur’an’dan düşerse onun güzelliğinin yarısı düşer. Beligler/ edebiyatçılar, mecâzın hakikatten daha belig olduğu hususunda ittifak etmişlerdir, demektedir. Daha sonra mecâzın kısımlarını anlatan Suyûtî, el-mecâzu’l-aklî olarak adlandırılan mecâzu’l-ismadı verdiği örneklerden birinde şöyle açıklamaktadır... “*وَإِذَا تَلَّيْتُمْ عَلَيْهِمْ آيَاتَهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ*” Allah’ın ayetleri onlara okunduğu zaman bu ayetler, onların imanlarını artırır,¹⁴⁵ ayetinde ifade edilen ez-Ziyade/artırma eylemi, Allah Teâlâ’nın fiili olmasına rağmen

140 es-Suyûtî, *Mu’terek*, 1,118.

141 es-Suyûtî, *Mu’terek*, 1, 44-45.

142 es-Suyûtî, *Mu’terek*, 1, 387 vd.

143 es-Suyûtî, *Mu’terek*, 1, 186 vd.

144 es-Suyûtî, *Mu’terek*, 1, 186-202.

145 Enfal, 8/2.

imanın artmasına sebep olduğu için ayetlere nispet edilmiştir.¹⁴⁶

Mecâz olup olmadıkları ihtilaflı olduğunu söylediği altı konudan biri olarak hazfı tartışan Suyûtî, “meşhur olan onun mecâzdan olmasıdır. Fakat bazıları bunu inkâr etmiştir. Çünkü mecâz; lafzın konulduğu anlamın dışında kullanılmasıdır. Hâlbuki hazf böyle değildir. İbn Atiyye, (ö.541/1147), ‘muzafın hazfı, bizzat mecâzın kendisidir, fakat her hazif mecâz değildir, demektedir’. el-Ferra’(ö. 207/822), “hazifte dört kısım vardır.” ... ez-Zencânî (ö.655/1257), *el-Mi'yar*'da, “Bir hüküm değiştiği zaman, hazif mecâz olur...” derken el-Kazvînî (ö.739/1338) *el-Îdâh*'ta: “Bir hazif veya ziyade ile kelimenin irabı değişirse bu, mecâz olur: *واسئل القرية* ¹⁴⁷ ve *ليس كمثلها شيء* ¹⁴⁸ ayetleri buna örnektir. Şayet hazif ve ziyade ¹⁴⁹ *او كصيب من السماء* ve *فيما رحمة من الله* ¹⁵⁰ örneklerinde olduğu gibi irap değişikliği gerektirmiyorsa kelime mecâz olarak nitelendirilemez” demektedir. ¹⁵¹

Böylece Suyûtî, pek çok âlimin görüşünü bu şekilde vererek konuyu örneklerle işlemektedir.

5.10. Farklı Başlıkların Kullanılması

Suyûtî, i'câz vecihlerini serdederken fasıl,¹⁵²tenbih,¹⁵³ fer'¹⁵⁴ kaide bazen hâtıme ¹⁵⁵ gibi başlıklar altında farklı bakış açılarıyla konuyu işlemekte ve faide,¹⁵⁶ başlığı altında özlü bilgilere yer vermektedir: “Üç kelime hariç, Kur'an'da Kureyş lügatinde gelen garip bir kelime yoktur. Çünkü Kureyş kelamı, kolay, açık ve basittir. Diğer Arap kelamı ise vahşi gariptir. Kureyş lehçesinde varit olan garip ifadeler şunlardır: *فَسَيُغْضَبُونَ إِلَيْكَ رُؤْسَهُمْ*

146 es-Suyûtî, *Mu'terek*, 1, 186.

147 Yusuf, 12/82.

148 Şura, 42/11.

149 Bakara, 2/19.

150 Âl-i İmran, 3/ 159.

151 es-Suyûtî, *Mu'terek*, 1,199-200; el-Hatîb Kazvînî, Muhammed b. Abdurrahman b. Ömer, Celâluddin, *el-Îdâh fi ulûmi'l-belâğe I-II (6 cüz)*, (3.Baskı), Dâru'l-Cil, Beyrût ts., II (5. Cüz),157.

152 es-Suyûtî, *Mu'terek*, 1, 208.

153 es-Suyûtî, *Mu'terek*, 1, 214.

154 es-Suyûtî, *Mu'terek*, 1, 209.

155 es-Suyûtî, *Mu'terek*, 1, 202.

156 es-Suyûtî, *Mu'terek*, 1, 208.

âyetteki bu ifade “başı sallamak” anlamına gelmektedir. ¹⁵⁷مُقَيَّنًا sözcüğü, ¹⁵⁸مقتدرا/ muktedir ve ¹⁵⁹فَشَرَّدَ بِهِمْ ifadesi ise ¹⁵⁸سمع/ayıplarını insanlara duyurma- anlamına gelmektedir.”¹⁵⁹

Sonuç

et-Taberî'nin bir tefsir metodu olarak *Câmiu'l-beyân*'da bütün rivayetleri bir araya getirmeye çalıştığı gibi Suyûtî'nin de i'câzu'l-Kur'an'a dair bilgileri toplamaya çalıştığı söylenebilir. Binaenaleyh, hadis hafızı ve Kur'an ilimleri âlimi İmam Suyûtî (911/1505)'nin *Mu'tereku'l-Akrân fi İ'câzi'l-Kur'an* adlı eseriyile Kur'an'ın i'câz dairesini daha da genişlettiği görülmektedir. Suyûtî, bu eserinde Kur'an'ın otuz beş adet i'câz vechini ele almıştır. O, Kur'an ilimleriyle ilgili olup i'câzla ilgisi bulunmayan bazı konuları da i'câz vechi olarak kabul etmiş, Kur'an için yeni i'câz vecihleri ortaya koyarak bunları çoğaltma yönüne gitmiştir. Doğrusu Kur'an'ın her bir kelimesinin ardında bir i'câz vechi arayan ve her ilmin temelini yine Kur'an'da olduğunu kabul eden Suyûtî'nin bu yaklaşımı artık yadırganmamalıdır.

Suyûtî'nin Kur'an'ın i'câz vechi olarak ifade ettiği bu vecihlerden bir kısmı gerçekte i'câz vechi kabul edilebilirken, bir kısmının ise i'câz vechi olma ile bir alakası bulunmamaktadır. Ayrıca o, konunun önemine dikkat çekmek amacıyla bir başlık altında ele alınabilen bazı i'câz yönleri müstakil başlıklar altında ele alarak i'câz yönlerini çoğaltma cihetine gitmiştir. Aslında Suyûtî'ye göre Kur'an'ın i'câz vecihleri tadat etmekle bitmemektedir. Zira ona göre, Kur'an'ın i'câz yönleri aslında binlere ulaşmaktadır. Dolayısıyla o, ifade ettiği bu vecihlerle bunların bir kısmına teberrüken işret etmiş olmaktadır. Binaenaleyh, Kur'an'a yüceltmeci bir anlayışla yaklaştığı anlaşılan Suyûtî'nin, Kur'an'ın i'câz yönlerini ne kadar çoğaltırsa onun kadrini o kadar yücelteceği kanaatini taşıdığı anlaşılmaktadır. Oysa tekellüfte bulunmak suretiyle bizzat mu'ciz olan Kur'an'ın i'câz yönlerini çoğaltmaya ihtiyacı olmadığı kanaatindeyiz.

157 Nisa, 4/85.

158 el-Firuzabâdî, Mecduddin Muhammed b. Yakub, el-Kâmusu'l-muhit, (4.Baskı), Daru'l-marife, Beyrut 1430/2009, s. 677(ş.r.d mad.)

159 es-Suyûtî, *Mu'terek*, (el-Bicavî),1, 208.

Kaynakça

- Akk, Halid Abdurrahman, *Usûlu't-tefsir ve kevâiduhu*, (2. Baskı), Dâru'n-nefâis, Beyrût 1406/1986.
- Ali Şevah İshak, *Mu'cemu musannefâti'l-Kur'ani'l-Kerim I-IV*, Daru'r-Rufâî, (1.Baskı), Riyad 1403/1983.
- Aydemir, Abdullah, *Tefsirde İsrâiliyyât*, Beyan Yayınları, İstanbul 2000.
- Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Ali b. Musa, *Ma'rifetu's-sunen ve'l-âsâr I-XVI*, T'alik. Abdulmu'tî Emin Kal'acî, (1.Baskı), Dâru'l-v'ay Haleb-Kahire 1411/1991, VI, 144.
- Bolelli, Nusrettin, *Belâğat, Beyan-Bedi' İlimleri Arap Edebiyatı*, (6. Baskı), MÜİF Yayınları, İstanbul 2011.
- Bûhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-sahih*, (4.Baskı), Daru's-Selam, Riyad 1429/2008.
- Eroğlu, Ali *Tarihte Tefsir Hareketi ve Tefsir Anlayışı*, Ekev Yayınevi, Erzurum, 2002.
- Habenneke, Abdurrahman Hasan el-Meydânî, *el-Belağetu'l-'Arabiyye usûsuhu ve ulûmuhâ ve fînûnuhâ I-II*, (1.Baskı), Dâru'l-kalem-Daru'ş-Şamiyye, Dimaşk-Beyrût 1416/1996.
- Hatîb Kazvîni, Muhammed b. Abdurrahman b. Ömer, Celâluddin, *el-İdâh fi ulûmi'l-belâğe I-II (6 cüz)*, (3.Baskı), Dâru'l-Ceyl, Beyrût ts.
- İbn Ebî Şeybe, Abû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *el-Musannef I-XXVI*, Tahkik: Muhammed Avvâme, (1. Baskı), Dâr'l-kible-Muessesetu-'ulûmi'l-Kur'an, Cidde 1427/2006.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim, *Lisânü'l-'Arab I-VI*, (Tabaa Cedide), Daru'l-l-mearif, Kahire ts.
- İbnu'l-Cevzî, Cemâluddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahman, *Nüzhetu'l-'a'yuni'n-nevâzir fi ilmi'l-vucûhi ve'n-nezâir*, Tahkik: Muhammed Abdulkerim Kazım er-Rıda, (1.Baskı), Müessesetü'r-risâle, Beyrût 1404/1984.
- İbnu's-Salah eş-Şehrzûrî, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman, *'Ulûmu'l-hadîs*, Tahkik: Nuruddîn İtr, Dâru'l-fikri'l-mu'âsır-dâru'l-fikr, Dimaşk 1406/1986.
- İbrahim Hatiboğlu, *“İsrâiliyat”*, DİA, XXIII. 195-199.

- İsmail b. Muhammed Emin b. Emir b. Mirselim el-Babanî el-Bağdadî, *hediiyetu'l-'arifîn esmau'l-muellifîn ve âsâru'l-musannifîn I-II*, Tab': Vekaletu'l-mearif el-celile, İstanbul 1951-Daru İhyai't-turasi'l-Arabî, Beyrût.
- Kâdî İyâd, Ebu'l-Fadl Ayad b. Musa el-Yahsubî, *eş-Şifâ bi ta'rifi hukuki'l-Mustafâ I-II*, Dersaadet, ts
- Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdillallah, *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutubi ve'l-funûn*, Daru ihyati't-turasil-Arabî, Beyrût, 1360/1941.
- Kehhale, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-müellifîn terâcimu musennifi'l-kutubi'l-'Arabiyye I-IV*. (1.Baskı), Muessesetu'r-risâle, Beyrût 1414/1993.
- Mekrem, Abdu'l-âl Salim, *Celâluddîn Suyûtî ve eseruhu fi'd-dirâsâti'l-luğaviyyeti*, (1.baskı), müessesetu'r-risâle, Beyrût, 1409/1988.
- Mertoğlu, Mehmet Suat *"Suyûtî"*, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2010.XXXVIII, 188-204.
- Muhammed Hamidullah, *"İslâmî İlimlerde İsrâiliyyât Yâhut Gayr-i İslâmî Menşeli Rivâyetler"*, (çev. İbrahim Canan), AÜİİFD, Ankara, 1977, Sayı, 2, s. 316.
- Muhammed Muhammed Ebû Şehbe, *el-İsrâiliyyât ve'l-mevdu 'ât fi kutubi't-tefsîr*, (4.Baskı), Mektebetu's-sunne, Kahire 1408.
- Musa eş-Şerif, Muhammed b. Hasan b. Ukayl, *Mu'tereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'an li'l-İmâm Calaliddîn Suyûtî*, (Basılmamış Doktora Tezi) Camietu Ummu'l-Kura, Mekke 1416/1996.
- Buğa, Mustafa Dib- el-Mıstu, Muhyiddin Dib, *el-Vadîh fi ulûmi'l-Kur'an*, (2. Baskı), Dâru'l-ulûmi'l-insaniyye, Dımaşk 1998.
- Özdemir, Veysel, *Abdullah b. Amr ve es-Sahifetü's-Sadika'sı*, (basılmamış doktora tezi), AÜSBE, Erzurum, 2008.
- Sen'ânî, Ebû Bekr Abdurrezzak b. Hemmâm, *el-Musannef I-XII*, Tahkik Habiburrahmnan el-'Azamî, (1 Baskı), Mektebetu'l-İslamî, Karaçi 1972.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Mu'tereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'an I-III*, Tahkik: Ali Muhammed el-Bicâvî, Dâru'l-fikr el-Arabî, ts.
- , *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'an I-II*, Tahkik: Mustafa Dib el-Buğa, (3.Baskı), Daru İbn Kesir, Dımaşk-Beyrût 1416/1996.
- , *el-İklîl fi istinbâti't-tenzîl*, Dâru'l-kutubi'l-ilmiiyye, Beyrût 1401/1981.

- , *et-Tehaddus bi ni'metillah*, (1.Baskı), Mektebetu'l-asriyye, Sayda-Beyrût 1423/2003
- , *Husnu'l-muhâdara fi târihi Mısre ve'l-Kâhire*, (1.Baskı), Daru ihyai'l-kutubi'l-Arabiyye, yy. 1368/1968.
- , *Kafu'l-ezhâr fi keşfi'l-esrâr (Esrâru't-tenzîl)*, Süleymaniye Kütüphanesi Şehit Ali Paşa No:146.
- , *Mu'tereku'l-akrân fi i'câzi'l-Kur'an I-III*, Tahkik: Ahmed Şemsuddin, (1. Baskı), Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrût 1408/1988.
- , *Tedribu'r-râvî fi şerhi tekrîbi'n-Nevâvî*, Tahkik: Ebû Mazin Tarık b. 'İvazullah b. Muhammed, (1.Baskı), Dâru'l-'âsime, Rıyad 1424/2003.
- Şâzelî, Abdulkadir, *Behcetü'l-'abidin bi tercemeti hâfizi'l-'asri Celâlidîn Suyûtî*, Dimaşk 1419/1998.
- Taşköprüzade Ahmed b. Mustafa, *Miftâhu's-sa'âde ve misbahu's-siyâde I-III*, (1.Baskı), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1405-1985, II,377.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b İsa, Camiu't-Timizî, Tahkik: Salih b. Abdulaziz b. Muhammed, (4. baskı), Daru's-selam, Rıyad 1421/2008.
- Zehebî, el-Hâfız, Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ I-XXV*, (3.Baskı), Muessesetu'r-risale, Beyrût 1405/1985.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin, *el-İsrâiliyyât fi't-tefsîr ve'l-hadîs*, Mektebetü Vehbe, Kahire, ts.,
- Zencir, Muhammed Rifat Ahmed, *Mebâhis fi'l-belâğe ve i'câzi'l-Kur'ani'l-Kerim*, (1.Baskı), Camietu'l-Kuveyt, 1428/2007.
- Ziriklî, Hayruddîn, *el-Al'âm kâmûsu terâcim li eşheri'r-ricâlî ve'n-nisâi mine'l-'Arabi ve'l-müsta'rebîn ve'l-müşteşrikîn I-VIII*, (7.Baskı), Dâru'l-ilmi li'l-melain, Beyrût 1986.